

Läroverken och progressivismen

Johan Samuelsson, *Läroverken och progressivismen. Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950*, 290 s., Nordic Academic Press, Lund 2021.

UTBILDNINGSHISTORISKA UNDERSÖKNINGAR brukar vanligtvis förlita sig på källor som kan ge en god inblick i utbildningspolitikens målsättningar och skolväsendets organisation. Hur själva undervisningen gått till är det emellertid oftast svårare att utforska. Läroböcker kan ge en antydning, men det går definitivt inte att sätta likhetstecken mellan dem och undervisningen. I *Läroverken och progressivismen. Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950* har emellertid Johan Samuelsson kunnat använda sig av lärares egna berättelser om sin undervisning. Materialet samlades in av 1946 års skolkommision för den stora utredning som beredde vägen för grundskolans införande i Sverige. Runt 250 läroverkslärare hörsammade skolkommisionens upprop om att sända in redogörelser för sin undervisning. Av dem har Samuelsson identifierat 58 som beskrev historieundervisning. Skolkommisionen ville använda dessa lärarberättelser om nya pedagogiska metoder som ett komplement till den kunskapsinhämtning de gjorde via litteratur och studiebesök utomlands. Allt detta material insamlades under en kort tidsperiod i slutet av 1940-talet, men Samuelsson kompletterar undersökningen med artiklar ur pedagogiska tidskrifter som innehåller beskrivningar över progressivistiska undervisningsmetoder i historia. Det rör sig emellertid om betydligt färre källor, till exempel åtta stycken för 1930-talet.

Eftersom syftet med materialinsamlingen uttryckligen var att utveckla den nya pedagogiken kan materialet knappast sägas vara representativt. Det är rimligt att anta att lärare som var intresserade av denna typ av undervisning också var mer benägna att sända in rapporter, även om rapporterna också innehåller en hel del kritik mot den nya pedagogiken. Samuelsson löser emellertid detta problem elegant genom att understryka att han inte undersöker omfattningen av den progressiva undervisningen på läroverken, utan endast dess karaktär. De skolor som bidrog med material till studien visar ändå på en rätt så stor bredd. Bland dem återfinns statliga läroverk i större städer, mindre läroverk i landsbygdsmiljö, elitskolor som riksinternaten Lundsberg och Sigtuna samt flickskolor. Det visar att undervisningsmetoderna trots allt var spridda i ett brett spektrum av miljöer.

Med progressivism brukar man avse den pedagogiska inriktning som hade sitt ursprung i USA i början av 1900-talet hos pedagoger som John

Dewey, och som spred sig över stora delar av världen under 1900-talets första hälft. De centrala dragen i progressivismen var dels ett fokus på elevernas egen aktivitet, dels ett demokratifostrande inslag. I Samuelssons källor används emellertid begreppet nästan inte alls, utan där talas till exempel om aktivitetspedagogik och reformpedagogik.

Samtidigt som den progressivistiska pedagogiken syftade till att reformera och demokratisera skolan, representerade läroverken i många avseenden traditionen och auktoriteten. Läroverken betraktades ibland som konservativa hinder för skolans och samhällets utveckling. Progressivistisk pedagogik har tidigare främst förknippats med folkskolan, men Samuelsson visar att den även hade ett betydande fäste vid läroverken. Redan i 1930-talsgenerationen av historielärare fanns många som intresserade sig för pedagogisk utveckling, experimentskolor och internationella pedagogiska modeller som till exempel Daltonplanen. I undervisningen arbetade man med individualiserade och elevaktiva arbetssätt, grupparbeten, elevinflytande och ämnessamverkan med till exempel modersmål. Lärarna tillämpade inte de nya metoderna rakt av, utan kombinerade dem med existerande traditioner och egna erfarenheter. De var inte okritiska till metoderna, utan nämnde de problem som kan uppstå när en lärare ska övervaka tvåhundra elevers individuella arbete, och konstaterade att de nya metoderna passade bättre för vissa ämnen än för andra. Vissa av arbetsformerna framstår som extremt ambitiösa, som när eleverna skulle använda sig av riktiga hästar i samband med ett grupparbete kring Gustav II Adolf-jubileet. Samuelsson konstaterar att denna 1930-talsgrupp inte var representativ utan bestod av ovanligt välutbildade lärare, sju av åtta hade forskarutbildning mot 30 procent i lärarkåren som helhet.

Under 1940-talet var de progressivistiska undervisningsmetoderna spridda bland en större grupp lärare. Liknande metoder användes som under 1930-talet, men nu började historiska arbetsböcker också dyka upp. Eleverna uppmuntrades att göra historiska illustrationer, men också att skapa ”samtidighetstabeller”, där man till exempel kunde notera vad som hände runt om i världen under den svenska bronsåldern. Ett vanligt förekommande inslag var dramatiseringar av historiska händelser, som skulle skapa inlevelse och förståelse för historien. Förutom med inspiration från nya pedagogiska teorier motiverade lärarna de reformerade undervisningsmetoderna med att det friare arbetssättet med mer ansvar för eleverna förberedde för såväl universitetsstudier som livet i ett demokratiskt samhälle.

Samuelsson konstaterar att även om metoderna i historieundervisningen förändrades i den progressivistiska pedagogiken, förblev historieämnet innehåll under denna tid fortfarande detsamma. Fokus låg på Sveriges politiska historia och på viktiga manliga historiska personligheter. Enligt Samuelsson använde emellertid de progressivistiska lärarna denna klas-

siska kanon till att rasera nationella myter. Till exempel använde man sig av källor med olika perspektiv för att problematisera historiska skeenden. Sveriges 1700-tal kunde illustreras med hjälp av ryska källor, och myter om Gustav Vasa kunde dekonstrueras med hjälp av källsamlingar. Samuelsen visar att den kritiska historieundervisning som brukar förknippas med tiden från och med 1950-talet och framåt definitivt var närvarande i läroverken åtminstone redan på 1940-talet, även om det inte går att säga att den ännu dominerade.

I materialet framkom även kritik mot de nya undervisningsmetoderna, som uppfattades som mer arbetskrävande för både elever och lärare. Ett argument som känns igen från dagens finländska gymnasium var att eleverna inte förbereddes för studentexamen. Dessutom framkom det att eleverna själva ofta var skeptiska mot metoderna och att de lätt tappade intresset om man använde dem i för stor utsträckning.

Läroverken och progressivismen är en intressant studie av tidiga experiment med nya undervisningsformer i en skolform som i tidigare forskning ofta beskrivits som trögföränderlig och konservativ. Där ger studien ett värdefullt bidrag. Till bokens svagheter hör att kapitlet med slutsatser är mycket tunt, enbart några sidor. Framställningen hade tjänat på att sättas in i en internationell och en allmän inrikespolitisk kontext. Under den period som skildras växte den svenska socialdemokratien fram som den ledande kraften i samhällsomvandlingen. Samtidigt skedde stora politiska omvälvningar i Europa – i Sveriges närområde växte såväl Sovjetunionen som Nazityskland fram och ett världskrig utkämpades. Dessa förändringar borde rimligen på något sätt ha fått genomslag i undervisningen, och märks de inte i materialet bör detta på något sätt kommenteras och analyseras. Kunde man bedriva en ”samtidsanpassad” historieundervisning under andra världskriget utan att nämna kriget, i synnerhet som ämnet efter 1927 hette historia med samhällslära?

Den progressivistiska pedagogiken kan ses som knuten till en moderniseringsprocess, och progressivismen legitimerades både som en anpassning till den förändringsprocess som skedde och som ett medel för att skynda på förändringen. Moderniseringen kom emellertid i många olika politiska färger. Det vore intressant med en djupare diskussion om huruvida progressivistisk pedagogik är förenlig med alla former av modernisering. Per Höjeberg visade i sin avhandling *Utmaningarna mot demokratins skola* hur i synnerhet svenska småskolelärarinnor inspirerades av progressivistiska modellskolor i Sovjetunionen under tidigt 1930-tal. Tysk forskning, som till exempel Felix Wilhelm Behrends *Hitlerjugend und höhere Schule* från 1993, har visat hur ett extremt elevinflytande fick fäste i Tyskland under det tredje riket, när den traditionella lärarauktoriteten underminerades av Hitlerjugend som i praktiken kunde styra hur de ville på skolorna. Elev-

inflytande hör till ett av de kännetecken på progressivistisk pedagogik som Samuelsson presenterar.

Progressiv pedagogik definieras mycket brett i studien, både till sitt syfte och till sina former. Såväl historisk inlevelse som källkritiskt tänkande kan sägas vara målet för progressivistisk undervisning, även om man kan fråga sig ifall inte dessa två förhållningssätt till historien står i ett visst motsatsförhållande till varandra. Om progressivistisk historieundervisning kan användas som beteckning för allt som avviker från lärarledd inpluggning av fakta, är det kanske inte så konstigt att man hittar gott om exempel på detta i materialet.

Med en så vid definition av begreppet skulle det ha varit önskvärt att studien resulterat i någon form av typologisering och sökande efter mönster. Man hade velat veta om det går att se några samband mellan undervisningspraktikerna och andra faktorer, som lärarnas bakgrunder, de skolor där de undervisade, varifrån de sade sig ha hämtat sin pedagogiska inspiration och vilka begrepp de använde för att beskriva sin undervisning. Fanns det till exempel några likheter mellan hur de som betecknade sin undervisning som inspirerad av Daltonmetoden arbetade, eller såg undervisningen likartad ut oberoende av varifrån lärarna sade sig ha fått inspiration till sin undervisning? Skilde sig den progressivistiska undervisningen åt vid olika typer av läroverk, som de statliga läroverken, internatskolor och privata läroverk? Sådana frågor kunde ha diskuterats i ett längre avslutningskapitel. Något mer skulle man också gärna ha velat veta om lärarna. Var till exempel de progressivistiskt arbetande lärarna också mer politiskt progressiva än sina kolleger vid läroverken? En närmare studie av några fall där källmaterialet tillåtit det hade varit tillräckligt för att belysa vilka dessa lärare var och vilken sorts samhälle de ville fostra sina elever till.

Sammanfattningsvis kan man säga att *Läroverken och progressivismen* lyfter fram en vanligtvis svår fångad del av utbildningshistorien, det vill säga undervisningspraktiken. Den nyanserar också den gamla bilden av läroverken som fästen för konservativ pedagogik. I synnerhet det avslutande kapitlet hade emellertid tydligare kunnat analysera den svenska läroverksprogressivismens roll i samhället och samtiden.

Janne Holmén